

**Konvencija o
pravima deteta**

Distribucija:
OPŠTA

CRC/C/GC/7/Rev.1
20. septembar 2006.

Original: ENGLESKI

KOMITET ZA PRAVA DETETA
Četrdeseto zasedanje
Ženeva, 12. - 30. septembar 2005.

OPŠTI KOMENTAR Br. 7 (2005)

Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu

I. UVOD

1. Ovaj Opšti komentar je nastao kao proizvod iskustava Komiteta u razmatranju izveštaja država ugovornica. U mnogim slučajevima, ponuđeno je veoma malo informacija o ranom detinjstvu, a komentari su, uglavnom, ograničeni na mortalitet dece, registraciju rođenja i zdravstvenu zaštitu. Komitet je osetio potrebu za razmatranjem širih implikacija Konvencije o pravima deteta na malu decu. U skladu sa tim, Komitet je 2004. godine Dan opšte diskusije posvetio temi "Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu". Ovo je imalo za posledicu donošenje niza preporuka (videti CRC/C/143, odeljak VII), kao i odluke da se pripremi opšti komentar o ovoj važnoj temi. Ovim Opštim komentarom Komitet želi da istakne značaj činjenice da su mala deca nosioci svih prava predviđenih Konvencijom i da je rano detinjstvo period od ključnog značaja za ostvarivanje ovih prava. Prema radnoj definiciji Komiteta, "rano detinjstvo" se odnosi svu malu decu: od rođenja i tokom najranijih godina, za vreme predškolskog uzrasta, kao i u periodu prelaska u školu (videti stav 4 u daljem tekstu).

II. CILJEVI OPŠTEG KOMENTARA

2. Ciljevi Opšteg komentara su:

(a) Da ojača razumevanje ljudskih prava sve male dece i da skrene pažnju državama ugovornicama na njihove obaveze prema maloj deci;

(b) Da razmotri konkretne karakteristike ranog detinjstva koje utiču na ostvarivanje prava;

(c) Da podstakne priznavanje male dece kao društvenih aktera od njihovog rođenja, sa posebnim interesovanjima, sposobnostima i ranjivostima, kao i potrebe za zaštitom, usmeravanjem i podrškom u korišćenju ovih prava;

(d) Da skrene pažnju na različitosti u ranom detinjstvu koje treba da se uzmu u obzir prilikom primene Konvencije, uključujući različitosti u okolnostima života male dece, kvalitetu njihovih iskustava i uticajima koji oblikuju njihov razvoj;

(e) Da ukaže na razlike u očekivanjima i postupanju prema deci u različitim kulturama, uključujući lokalne običaje i prakse koji treba da se poštuju, osim kada su u suprotnosti sa pravima deteta;

(f) Da naglasi ugroženost male dece siromaštvom, diskriminacijom, raspadom porodice i mnogim drugim štetnim pojavama kojima se krše njihova prava i ugrožava njihovo blagostanje;

(g) Da doprinese ostvarivanju prava za svu malu decu, kroz formulisanje i razvijanje sveobuhvatnih strategija, zakona, programa, praksi, stručnog usavršavanja i istraživanja posebno usmerenih na prava u ranom detinjstvu.

III LJUDSKA PRAVA I MALA DECA

3. **Mala deca su nosioci prava.** Konvencija o pravima deteta definiše dete kao "svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiće ranije" (član 1). Stoga, mala deca su nosioci svih prava priznatih Konvencijom. Ona imaju pravo na posebne mere zaštite i, u skladu sa svojim razvojnim sposobnostima, na progresivno vršenje svojih prava. Komitet je zabrinut da, prilikom primene Konvencije, države ugovornice nisu posvetile dovoljno pažnje maloj deci kao nosiocima prava, kao ni zakonima, strategijama i programima potrebnim da bi se ostvarivala njihova prava tokom ove posebno važne faze njihovog detinjstva. Komitet potvrđuje da Konvencija treba celovito da se primenjuje u ranom detinjstvu, uzimajući u obzir princip univerzalnosti, nedeljivosti i međuzavisnosti svih ljudskih prava.

4. **Definicija ranog detinjstva.** Definicije ranog detinjstva se razlikuju u različitim državama i regionima, u skladu sa lokalnim tradicijama i organizacijom sistema osnovnog školstva. U nekim zemljama, prelaz iz predškolske ustanove u školu se odvija ubrzo nakon četvrte godine starosti. U drugim zemljama, prelaz se dešava oko sedme godine. Prilikom razmatranja prava u ranom detinjstvu, Komitet želi da obuhvati svu malu decu: od rođenja i prvih godina života, tokom predškolskog uzrasta, kao i do polaska u školu. U skladu s tim, Komitet predlaže kao odgovarajuću radnu definiciju ranog detinjstva, period do 8 godina starosti. Države ugovornice bi trebalo da preispitaju svoje obaveze prema maloj deci u kontekstu ove definicije.

5. **Pozitivan program za rano detinjstvo.** Komitet podstiče države ugovornice da sačine pozitivan program za prava deteta u ranom detinjstvu. Potrebno je da se napuste tradicionalna shvatanja po kojima se rano detinjstvo uglavnom smatra periodom socijalizacije nezrelog ljudskog bića ka statusu zrelog odraslog čoveka. Konvencija zahteva da se deca, uključujući i onu najmlađu, poštuju kao osobe same po sebi. Malu decu treba priznati kao aktivne članove porodice, zajednice i društva, koji imaju sopstvene brige, interesovanja i mišljenja. Da bi

koristila svoja prava, mala deca imaju posebne potrebe za fizičkim odgajanjem, emocionalnom negom i pažljivim usmeravanjem, kao i vremenom i prostorom za igru u društvu, istraživanjem i učenjem. Ove potrebe se najbolje mogu planirati u okviru zakona, politika i programa za rano detinjstvo, uključujući plan sprovođenja i nezavisnog praćenja, na primer imenovanjem komesara za prava deteta, kao i procenama uticaja zakona i politika na decu (videti Opšti komentar br. 2 (2002) o ulozi nezavisnih institucija za ljudska prava, st. 19).

6. **Karakteristike ranog detinjstva.** Rano detinjstvo je period od ključnog značaja za ostvarivanje dečijih prava. Tokom ovog perioda:

(a) Mala deca doživljavaju najbrži period rasta i promena u odnosu na čitav ljudski vek, u smislu sazrevanja tela i nervnog sistema, povećanja pokretljivosti, veštine komunikacije i intelektualnih sposobnosti, i brzih promena interesovanja i sposobnosti;

(b) Mala deca se čvrsto emotivno vezuju za svoje roditelje ili druge staraoce, od kojih traže odgajanje i negu, usmeravanje i zaštitu, na načine kojima se poštuju njihova individualnost i razvojne sposobnosti;

(c) Mala deca uspostavljaju važne odnose sa drugom decom istog uzrasta, kao i sa mlađom i starijom decom. Kroz ove odnose, deca uče da pregovaraju i usklađuju zajedničke aktivnosti, rešavaju sukobe, da se pridržavaju dogovora i prihvataju odgovornost za druge;

(d) Mala deca aktivno pronalaze smisao fizičkih, društvenih i kulturnih dimenzija sveta u kome žive, progresivno učeći iz svojih aktivnosti i interakcija sa drugima, decom kao i odraslima;

(e) Najranije godine života male dece su temelj njihovog fizičkog i duhovnog zdravlja, emocionalne sigurnosti, kulturnog i ličnog identiteta i razvijanja sposobnosti;

(f) Mala deca doživljavaju rast i razvoj različito, u zavisnosti od njihove individualne prirode, kao i pola, uslova života, porodice, nege i sistema obrazovanja;

(g) Na načine na koje mala deca doživljavaju rast i razvoj snažno utiču kulturna shvatanja o njihovim potrebama i pravilnom postupanju, i o njihovoj aktivnoj ulozi u porodici i zajednici.

7. Poštovanje posebnih interesovanja, iskustava i izazova sa kojima se suočava svako malo dete je polazna tačka u ostvarivanju njihovih prava u ovoj ključnoj fazi njihovog života.

8. **Istraživanja o ranom detinjstvu.** Komitet ukazuje na sve obimniju teoriju i istraživanja koji potvrđuju da su mala deca društveni akteri čiji opstanak, dobrobit i razvoj zavise od bliskih odnosa sa drugima, na kojima se i izgrađuju. Ovi odnosi se, uglavnom, uspostavljaju sa malim brojem ključnih ljudi, najčešće roditeljima, članovima šire porodice i vršnjacima, kao i staraocima i drugim stručnim radnicima sa kojima se sreću u ranom detinjstvu. Istovremeno, istraživanja socijalnih i kulturnih dimenzija ranog detinjstva ukazuju na različite načine na koje se rani razvoj shvata i odvija, uključujući različita očekivanja od malog deteta i načine na koje je uređena dečija zaštita, nega i obrazovanje. Karakteristika modernih društava je da sve veći broj male dece odrasta u multikulturnim zajednicama, i u sredinama obeleženim brzom socijalnom promenom, u kojima se verovanja i očekivanja od male dece takođe menjaju, između ostalog i većim priznavanjem njihovih prava. Države ugovornice se podstiču da koriste verovanja i

znanja o ranom detinjstvu na načine koji odgovaraju lokalnim okolnostima i promenljivim praksama, i da poštuju tradicionalne vrednosti, ukoliko one nisu diskriminatorne (član 2 Konvencije), štetne po zdravlje i dobrobit dece (član 24 stav 3) ili u suprotnosti sa njihovim najboljim interesima (član 3). Konačno, istraživanja ukazuju na posebne rizike kojima su mala deca izložena zbog neuhranjenosti, bolesti, siromaštva, zanemarivanja, isključivanja iz društva i drugih štetnih pojava. Takođe se ukazuje da odgovarajuće strategije prevencije i intervencije tokom ranog detinjstva imaju pozitivan uticaj na sadašnju dobrobit i budućnost male dece. Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu je, stoga, delotvoran način za sprečavanje ličnih, socijalnih i obrazovnih teškoća tokom srednjeg detinjstva i adolescencije (videti Opšti komentar br. 4 (2003) o zdravlju i razvoju adolescenata).

III OPŠTI PRINCIPI I PRAVA U RANOM DETINJSTVU

9. Komitet je identifikovao članove 2, 3, 6. i 12. Konvencije kao opšte principe (videti Opšti komentar br. 5 (2003) o opštim merama sprovođenja Konvencije). Svaki od ovih principa ima uticaja na prava u ranom detinjstvu.

10. **Pravo na život, opstanak i razvoj.** Član 6 se odnosi na urođeno pravo deteta na život i obavezu država ugovornica da obezbede, u najvećoj mogućoj meri, opstanak i razvoj deteta. Države ugovornice se pozivaju da preduzmu sve moguće mere kako bi poboljšale perinatalnu negu za majke i bebe, smanjile smrtnost odojčadi i dece, i stvorile uslove kojima se podstiče dobrobit sve male dece tokom ove kritične faze njihovog života. Neuhranjenost i bolesti koje se mogu sprečiti i dalje predstavljaju velike prepreke za ostvarivanje prava u ranom detinjstvu. Obezbeđenje opstanka i fizičkog zdravlja su prioriteti, ali države ugovornice se podsećaju da član 6 obuhvata sve aspekte razvoja, kao i da su zdravlje malog deteta i njegovo psihosocijalno blagostanje na razne načine međusobno zavisni, te mogu biti ugroženi lošim uslovima života, zanemarivanjem, bezosećajnim ili zloupotrebnim postupanjem i ograničenim mogućnostima za ostvarivanje ljudskog potencijala. Mala deca koja odrastaju u naročito teškim uslovima zahtevaju posebnu pažnju (videti odeljak VI u daljem tekstu). Komitet podseća države ugovornice (i ostale zainteresovane) da pravo na opstanak i razvoj može da se sprovede isključivo na sveobuhvatan način, kroz sprovođenje svih drugih odredaba Konvencije, uključujući pravo na zdravlje, adekvatnu ishranu, socijalno osiguranje, adekvatan životni standard, zdravu i bezbednu životnu sredinu, obrazovanje i igru (članovi 24, 27, 28, 29 i 31), kao i kroz poštovanje odgovornosti roditelja i pružanje pomoći i kvalitetnih usluga (članovi 5 i 18). Deca od ranog uzrasta treba da se uključe u aktivnosti kojima se podstiču dobra ishrana i zdrav način života, te kojim se sprečavaju bolesti.

11. **Pravo na nediskriminaciju.** Član 2 obezbeđuje prava svakom detetu bez bilo kakve diskriminacije. Komitet poziva države ugovornice da identifikuju implikacije ovog principa na ostvarivanje prava u ranom detinjstvu.

(a) Član 2 podrazumeva da mala deca, uopšteno govoreći, ne smeju biti diskriminisana po bilo kom osnovu, na primer kada zakoni ne pružaju jednaku zaštitu od nasilja svoj deci, uključujući malu decu. Mala deca su posebno izložena riziku diskriminacije jer su relativno nemoćna i zavisna od drugih u ostvarivanju svojih prava.

(b) Član 2 takođe podrazumeva da određene grupe male dece ne smeju biti diskriminisane. Diskriminacija se može javiti u obliku smanjenih nivoa ishrane, neadekvatne nege i pažnje, ograničenih mogućnosti za igru, učenje i obrazovanje ili kočenja slobodnog

izražavanja osećanja i mišljenja. Diskriminacija se takođe može izraziti kroz grubo postupanje i nerazumna očekivanja, koja mogu predstavljati eksploataciju ili zlostavljanje. Na primer:

- (i) Diskriminacija protiv ženske dece je ozbiljna povreda prava, koja utiče na njihov opstanak i sve oblasti njihovih mladih života i ograničava njihovu sposobnost da daju pozitivan doprinos društvu. One mogu biti žrtve selektivnog abortusa, genitalnog sakaćenja, zanemarivanja i čedomorstva, pored ostalog i neadekvatnim dojenjem. Od njih se može očekivati da preuzmu prekomerne porodične obaveze i mogu biti lišene mogućnosti da uživaju u ranom detinjstvu i osnovnom obrazovanju;
- (ii) Diskriminacija dece sa invaliditetom smanjuje izgleda za preživljavanje i kvalitet života. Ova deca imaju pravo na negu, ishranu, odgajanje i ohrabrivanje koji se pružaju drugoj deci. Njima takođe može biti potrebna dodatna, posebna pomoć kako bi se obezbedila njihova integritet i ostvarivanje prava;
- (iii) Diskriminacija dece zaražene ili pogođene virusom HIV/AIDS im uskraćuje pomoć i podršku koja im je najpotrebnija. Diskriminacija može biti izražena kroz javne politike, pružanje i dostupnost usluga, kao i kroz svakodnevne postupke kojima se krše prava ove dece (videti takođe stav 27);
- (iv) Diskriminacija u vezi sa etničkim poreklom, klasom/kastom, ličnim okolnostima i stilom života, ili političkim ili verskim uverenjima (dece ili njihovih roditelja) isključuje decu iz potpunog učešća u društvu. Ona utiče na sposobnost roditelja da ispunjavaju svoje dužnosti prema svojoj deci. Ona takođe utiče na postojanje šanse i razvoj samopouzdanja dece, i podstiče ozlojeđenost i sukobe među decom i odraslima;
- (v) Posebno su izložena riziku mala deca koja trpe višestruku diskriminaciju (npr. u vezi sa etničkim poreklom, socijalnim ili kulturnim statusom, polom i/ili invaliditetom).

12. Mala deca takođe mogu da trpe posledice diskriminacije prema njihovim roditeljima, na primer ako su deca rođena van bračne zajednice ili u drugim okolnostima koje odstupaju od tradicionalnih vrednosti, ili ako su njihovi roditelji izbeglice ili azilanti. Države ugovornice imaju odgovornost da prate i suzbijaju diskriminaciju u svakom obliku koji ona poprimi i svugde gde se javi: u porodici, zajednici, školi ili drugim institucijama. Potencijalna diskriminacija u pristupu kvalitetnim službama za malu decu izaziva posebnu zabrinutost, naročito tamo gde zdravstvene, obrazovne, socijalne i druge službe nisu univerzalno dostupne, a pružaju se kroz kombinaciju državnih, privatnih i dobrotvornih organizacija. Kao prvi korak, Komitet podstiče države ugovornice da prate dostupnost i pristup kvalitetnim službama koje doprinose opstanku i razvoju male dece, pored ostalog i sistematskim prikupljanjem podataka, raščlanjenih u smislu najvažnijih promenljivih vezanih za decu i porodice i okolnosti u kojima žive. Kao drugi korak, može se zahtevati preduzimanje mera koje garantuju da sva deca imaju jednaku šansu da koriste raspoložive usluge. Uopštenije govoreći, države ugovornice treba da podižu svest o diskriminaciji male dece uopšte, i ranjivih grupa posebno.

13. **Najbolji interesi deteta.** Član 3 postavlja princip da su najbolji interesi deteta primarni u svim postupcima koji se tiču dece. Zbog relativne nezrelosti male dece, nadležni organi procenjuju i zastupaju njihova prava i najbolje interese, u vezi sa odlukama i postupcima koji utiču na njihovu dobrobit, pritom uzimajući u obzir njihova mišljenja i razvojne mogućnosti. Princip najboljih interesa se pominje na više mesta u Konvenciji (uključujući u članovima 9, 18, 20 i 21, koji su najrelevantniji za rano detinjstvo). Princip najboljih interesa se primenjuje na sve postupke koji se tiču dece i zahteva aktivne mere da bi se zaštitila njihova prava i unapredili njihov opstanak, razvoj i dobrobit, kao i mere podrške i pomoći roditeljima i drugima koji imaju svakodnevnu odgovornost za ostvarivanje dečijih prava:

(a) *Najbolji interesi svakog pojedinačnog deteta.* U svakom odlučivanju koje se tiče detetove nege, zdravlja, obrazovanja itd. mora se uzeti u obzir princip najboljih interesa, uključujući odluke koje donose roditelji, stručna lica i drugi odgovorni za decu. Države ugovornice se pozivaju da donesu odgovarajuće odredbe koje će omogućiti nezavisno zastupanje male dece u svim pravnim postupcima od strane nekoga ko postupa u detetovom interesu, kao i da deca budu saslušana u svim slučajevima kada su sposobna da izraze svoja mišljenja ili sklonosti;

(b) *Najbolji interesi male dece kao grupe.* Najbolji interesi deteta se moraju uzeti u obzir prilikom svake izrade zakona i politika odnosno strategija, odlučivanja u upravnim i sudskim postupcima i pružanja usluga koje se tiču dece. Ovo obuhvata postupke koji direktno pogađaju decu (npr. u vezi sa zdravstvenim službama, sistemima nege ili školama), kao i postupke koji imaju posrednog uticaja na malu decu (npr. u vezi sa životnom sredinom, stanovanjem ili prevozom).

14. **Poštovanje mišljenja i osećanja malog deteta.** Član 12 navodi da dete ima pravo da slobodno izrazi svoja mišljenja u svim pitanjima koja ga se tiču, kao i da ona budu uzeta u obzir. Ovo pravo utiče na jačanje statusa malog deteta kao aktivnog učesnika u unapređivanju, zaštiti i praćenju sopstvenih prava. Poštovanje prema delovanju deteta – kao člana porodice, zajednice i društva – se često previđa ili odbacuje kao neprikladno, usled godina i nezrelosti. U mnogim zemljama i regionima, tradicionalna shvatanja naglašavaju potrebu male dece za obukom i socijalizacijom. Smatra se da su ona nerazvijena i da im nedostaju čak i osnovne sposobnosti razumevanja, komunikacije i odlučivanja. Ona su nemoćna u svojim porodicama i često bez glasa i nevidljiva u društvu. Komitet želi da naglasi da se član 12 primenjuje na mlađu i na stariju decu. Kao nosioci prava, čak i najmlađa deca imaju pravo da izraze svoja mišljenja, kojima treba dati “odgovarajuću težinu, u skladu sa godinama i zrelošću deteta” (član 12 stav 1). Mala deca su više osetljiva na svoje okruženje i veoma brzo stiču razumevanje o ljudima, mestima i navikama u njihovim životima, kao i svest o sopstvenom jedinstvenom identitetu. Ona prave izbore i saopštavaju svoja osećanja, ideje i želje na brojne načine, daleko pre nego što postanu sposobna da komuniciraju putem konvencija govornog ili pisanog jezika. U tom smislu:

(a) Komitet podstiče države ugovornice da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile da se koncept deteta kao nosioca prava, sa slobodom da izrazi mišljenje i pravom da bude konsultovano u pitanjima koja ga/je se tiču, sprovodi od najranije faze, na načine koji odgovaraju dečijim sposobnostima, najboljim interesima i pravima na zaštitu od štetnih iskustava;

(b) Pravo na izražavanje mišljenja i osećanja treba da bude ukorenjeno u detetov svakodnevni život kod kuće (uključujući, kada je to primenjivo, širu porodicu) i u zajednici, u čitavom nizu objekata u oblastima zdravstva, zaštite i obrazovanja, kao i pravnim postupcima, kao i u razvijanju politika i službi, uključujući putem istraživanja i konsultacija;

(c) Države ugovornice treba da preduzmu sve odgovarajuće mere da unapređuju aktivno uključivanje roditelja, stručnih lica i nadležnih organa u stvaranju mogućnosti da mala deca progresivno koriste svoja prava u svakodnevnim aktivnostima, u svim relevantnim okruženjima, pored ostalog i obezbeđivanjem obuke u neophodnim veštinama. Da bi se ostvarilo ovakvo pravo na učešće, potrebno je da roditelji usvoje shvatanje koje dete stavlja u središte pažnje, da slušaju malu decu i poštuju njihovo dostojanstvo i individualna mišljenja. Takođe je potrebno da roditelji pokažu strpljenje i kreativnost, prilagođavanjem svojih očekivanja interesima malog deteta, njegovim nivoima razumevanja i načinima na koje dete želi da komunicira.

IV ODGOVORNOSTI RODITELJA I POMOĆ OD DRŽAVA UGOVORNICA

15. **Ključna uloga roditelja i drugih primarnih staralaca.** U normalnim okolnostima, roditelji malog deteta igraju ključnu ulogu u ostvarivanju detetovih prava, zajedno sa drugim članovima porodice, šire porodice ili zajednice, uključujući zakonske staratelje. Ovo je u potpunosti priznato Konvencijom (posebno članom 5), uz obavezu država ugovornica da pruže pomoć, uključujući kvalitetne službe dečije nege (posebno predviđeno članom 18). Preambula Konvencije takođe pominje porodicu kao "osnovnu jedinicu društva i prirodnu sredinu za razvoj i blagostanje svih njenih članova, a posebno dece". Komitet naglašava da se "porodica" ovde odnosi na niz aranžmana koji mogu da obezbede negu, odgajanje i razvoj male dece, uključujući najužu porodicu, ali i širu porodicu, kao i druge tradicionalne i moderne organizacije bazirane na zajednici, pod uslovom da su oni u skladu sa dečijim pravima i najboljim interesima.

16. **Roditelji, primarni staraoci i najbolji interesi deteta.** Odgovornost poverena roditeljima i drugim primarnim staraocima je povezana sa zahtevom da oni postupaju u najboljim interesima deteta. Član 5 predviđa da je uloga roditelja da pruže odgovarajuće usmeravanje i savetovanje "u detetovom ostvarivanju prava priznatih ovom Konvencijom". Ovo se podjednako odnosi na mlađu i stariju decu. Bebe i sasvim mala deca u potpunosti zavise od drugih, ali oni nisu pasivni primaoci nege, usmeravanja i savetovanja. Oni su aktivni društveni činioци koji traže zaštitu, odgajanje i razumevanje od strane roditelja ili drugih staralaca, koji su im neophodni za opstanak, razvoj i dobrobit. Novorođene bebe su u stanju da prepoznaju svoje roditelje ili druge staraoce veoma rano po rođenju, i aktivno se upuštaju u neverbalnu komunikaciju. U normalnim okolnostima, mala deca zasnivaju jake uzajamne veze sa svojim roditeljima ili primarnim staraocima. Ovi odnosi pružaju detetu fizičku i emotivnu sigurnost, kao i stalnu negu i pažnju. Kroz ove odnose deca izgrađuju lični identitet i stiču kulturno poželjne veštine, znanje i ponašanja. Na ovaj način, roditelji, kao i drugi staraoci, u normalnim okolnostima čine glavni kanal kroz koji mala deca mogu ostvarivati svoja prava.

17. **Razvojne mogućnosti kao osposobljavajući princip.** U članu 5 istaknut je koncept "razvojnih mogućnosti", da bi ukazao na procese sazrevanja i učenja, kojim deca progresivno stiču znanje, sposobnosti i razumevanje, uključujući razumevanje o svojim pravima i najboljim načinima za njihovo ostvarivanje. Poštovanje razvojnih mogućnosti male dece je ključno za ostvarivanje njihovih prava, a naročito je važno u ranom detinjstvu, zbog brzih transformacija u

fizičkom, saznajnom, društvenom i emotivnom funkcionisanju dece, od najranijeg detinjstva do početka školovanja. Član 5 sadrži princip da su roditelji i drugi stariji odgovorni za kontinuirano prilagođavanje nivoa podrške i usmeravanja prema detetu. Ovo prilagođavanje vodi računa o detetovim interesovanjima i željama, kao i mogućnostima za samostalno donošenje odluka i razumevanje svojih najboljih interesa. Dok malo dete obično zahteva više usmeravanja nego starije, važno je voditi računa o pojedinačnim razlikama u sposobnostima dece istog uzrasta i o njihovim načinima reagovanja na pojedine situacije. Razvojne mogućnosti treba posmatrati kao pozitivan i osposobljavajući proces, a ne kao izgovor za samovoljna postupanja koja ograničavaju dečiju samostalnost i samoizražavanje, i koja se tradicionalno opravdavaju ukazivanjem na dečiju relativnu nezrelost i njihovu potrebu za socijalizacijom. Roditelje i druge starije treba ohrabriti na "usmeravanje i savetovanje" koje stavlja dete u središte pažnje, kroz dijalog i pružanje primera, na načine kojim se jačaju sposobnosti male dece da koriste svoja prava, uključujući pravo na učešće (član 12) i pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti (član 14).¹

18. **Poštovanje uloge roditelja.** Član 18 Konvencije potvrđuje da su roditelji ili zakonski staratelji primarno odgovorni za podsticanje razvoja i dobrobiti dece, pri čemu je primarni princip najbolji interes dece (članovi 18 stav 1 i 27 stav 2). Države ugovornice treba da poštuju prvenstvo roditelja, majki i očeva. Ovo uključuje obavezu da se deca ne odvajaju od roditelja, osim ako je to u njihovom najboljem interesu (član 9). Mala deca su posebno osetljiva na negativne posledice razdvajanja, zbog njihove fizičke zavisnosti od roditelja ili staralaca i emotivne vezanosti za njih. Takođe, ona su manje sposobna da shvate okolnosti bilo kog razdvajanja. Situacije za koje je najviše verovatno da će negativno uticati na malu decu su zanemarivanje i uskraćivanje adekvatnog roditeljstva, roditeljstvo koje karakteriše akutni materijalni ili psihološki stres ili narušeno mentalno zdravlje, roditeljstvo u izolaciji, roditeljstvo koje je nedosledno, u kome postoji sukob među roditeljima ili zlostavljanje dece i situacije u kojima deca doživljavaju prekide odnosa (uključujući prisilna razdvajanja), ili kada im se pruža nekvalitetna institucionalna nega. Komitet poziva države ugovornice da preduzmu sve neophodne mere kako bi roditelji bili sposobni da preuzmu primarnu odgovornost za svoju decu, da podržavaju roditelje u ispunjavanju njihovih obaveza, uključujući smanjivanjem štetnih lišavanja roditeljskog prava, prekida i poremećaja u dečijoj zaštiti, kao i da reaguju ako postoji opasnost za dobrobit male dece. Opšti ciljevi država ugovornica treba da budu usmereni na smanjivanje broja napuštene male dece i siročadi, kao i svođenje na minimum broja dece kojima je potrebna institucionalna ili neka druga dugoročna zaštita, osim kada se proceni da je to u njihovom najboljem interesu (videti takođe odeljak VI u daljem tekstu).

19. **Društveni trendovi i uloga porodice.** Konvencija naglašava da "oba roditelja imaju zajedničku odgovornost u podizanju i razvoju deteta", pri čemu su očevi i majke priznati kao ravnopravni stariji (član 18 stav1). Komitet konstatuje da su u praksi modeli porodice nepostojani i promenljivi u mnogim regionima, kao što se menja i dostupnost neformalnih mreža podrške roditeljima, sa opštim trendom ka većoj raznovrsnosti u pogledu veličine porodice, uloga roditelja i aranžmana za podizanje dece. Ovi trendovi su posebno značajni za malu decu, čiji se fizički, lični i psihološki razvoj najbolje ostvaruje u okviru malog broja postojanih, brižnih odnosa. Ovi odnosi, u tipičnom slučaju, podrazumevaju neku kombinaciju majke, oca, braće i sestara, baba i deda i drugih članova šire porodice, zajedno sa stručnim starijima, specijalizovanim za negu i obrazovanje dece. Komitet potvrđuje da svaki od ovih odnosa može jasno doprineti ostvarivanju dečijih prava po Konvenciji i da niz porodičnih modela može da bude u saglasnosti sa unapređivanjem dobrobiti dece. U nekim zemljama i regionima, promene stavova društva prema porodici, braku i roditeljstvu utiču na to kako mala

deca doživljavaju rano detinjstvo, na primer nakon razdvajanja jedne porodice i formiranja druge. Ekonomski pritisci takođe utiču na malu decu, na primer kada su roditelji primorani da rade daleko od svojih porodica i zajednica. U nekim zemljama i regionima, oboljevanje i umiranje jednog ili oba roditelja ili drugog srodnika od HIV/AIDS je danas uobičajena pojava ranog detinjstva. Ovi i mnogi drugi faktori utiču na mogućnosti roditelja da ispunjavaju svoje obaveze prema deci. Uopštenije govoreći, tokom perioda brzih društvenih promena, tradicionalne prakse mogu postati neodržive ili nerelevatne u postojećim okolnostima i načinima života roditelja, dok je nedovoljno vremena proteklo da bi se nove prakse usvojile i nove sposobnosti roditelja razumele i cenile.

20. **Pomoć roditeljima.** Od država ugovornica se traži da pruže odgovarajuću pomoć roditeljima, zakonskim starateljima i širim porodicama u sprovođenju obaveza podizanja deteta (član 18 stav 2 i 18 stav 3), uključujući pomoć roditeljima u obezbeđivanju životnih uslova neophodnih za razvoj deteta (član 27 stav 2) i obezbeđivanje da dete dobije neophodnu zaštitu i negu (član 3 stav 2). Komitet je zabrinut usled nedovoljnog uzimanja u obzir sredstava, veština i lične posvećenosti koji se zahtevaju od roditelja i drugih lica odgovornih za malu decu, naročito u društvima u kojima se rani brak i roditeljstvo još uvek sankcionišu, kao i u društvima sa visokom stopom mladih samohranih roditelja. Rano detinjstvo je period najširih (i najintenzivnijih) roditeljskih obaveza u vezi sa svim aspektima dobrobiti dece obuhvaćenih Konvencijom: njihovim opstankom, zdravljem, fizičkom i emotivnom bezbednošću, standardima života i nege, mogućnostima za igru i učenje i slobodom izražavanja. Shodno tome, ostvarivanje dečijih prava u velikoj meri zavisi od mogućnosti i sredstava koja su na raspolaganju licima zaduženim za staranje o deci. Priznavanje ovih međuzavisnosti treba da bude polazna osnova prilikom planiranja pomoći i usluga za roditelje, zakonske staratelje i druge staraoce. Na primer:

(a) Objedinjen pristup bi obuhvatio intervencije koje indirektno utiču na sposobnost roditelja da se zalažu za ostvarivanje najboljeg interesa deteta (npr. oporezivanje i doprinosi, adekvatno stanovanje, radno vreme), kao i one koje imaju neposrednije posledice (npr. perinatalne zdravstvene službe za majku i bebu, obrazovanje roditelja, patronažne službe);

(b) Kod pružanja odgovarajuće pomoći treba uzeti u obzir nove uloge i veštine koje se zahtevaju od roditelja, kao i načine na koje se zahtevi i pritisci menjaju tokom ranog detinjstva - na primer, kada deca postanu mobilnija, verbalno komunikativnija, društveno sposobnija, i kada počnu da učestvuju u programima zaštite i obrazovanja;

(c) Pomoć roditeljima će obuhvatiti obezbeđivanje obrazovanja o roditeljstvu, savetovanja roditelja i druge kvalitetne usluge za majke, očeve, braću i sestre, babe i dede i druge koji s vremena na vreme mogu biti odgovorni za unapređivanje detetovih najboljih interesa;

(d) Pomoć takođe obuhvata pružanje podrške roditeljima i drugim članovima porodice na načine kojima se podstiču pozitivni i osećajni odnosi sa malom decom i pojačava razumevanje dečijih prava i najboljih interesa.

21. Odgovarajuća pomoć roditeljima može najbolje da se ostvari kroz sveobuhvatno planiranje za rano detinjstvo (videti odeljak V u daljem tekstu), uključujući obezbeđivanje zdravlja, nege i obrazovanja tokom ranih godina života. Države ugovornice treba da obezbede da se roditeljima pruži odgovarajuća podrška za uključivanje male dece u takve programe,

posebno u odnosu na grupe koje su najranjivije i u najnepovoljnijem položaju. Posebno, član 18 stav 3 predviđa da su mnogi roditelji ekonomski aktivni, često na loše plaćenim zanimanjima, koja oni kombinuju sa svojim roditeljskim odgovornostima. Članom 18 stav 3 se zahteva od država ugovornica da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile da deca zaposlenih roditelja imaju pravo da uživaju u uslugama službi za dečiju zaštitu, zaštitu majki i ustanova za koje ispunjavaju uslove. U tom pogledu, Komitet preporučuje da države ugovornice ratifikuju Konvenciju o zaštiti materinstva iz 2000. godine (Br. 183) Međunarodne organizacije rada.

V SVEOBUHVAATNE POLITIKE I PROGRAMI ZA RANO DETINJSTVO, NAROČITO ZA RANJIVU DECU

22. **Na pravima zasnovane, višesektorske strategije.** U mnogim zemljama i regionima, rano detinjstvo ima nizak prioritet u razvoju kvalitetnih službi. Ove službe su često i usitnjene. Za njih je često odgovorno nekoliko odeljenja vlade na centralnim i lokalnim nivoima, a planiranje im je često parcijalno i nekoordinisano. U nekim slučajevima, njih pružaju privatni i dobrovoljni sektor, bez ogovarajućih sredstava, regulative ili garancije kvaliteta. Države ugovornice se pozivaju da razviju koordinisane, višesektorske strategije, zasnovane na pravima, kako bi obezbedilo da najbolji interesi deteta uvek budu polazna osnova u planiranju rada ovih službi. One treba da budu zasnovane na sistematskom i integrisanom pristupu pri donošenju zakona i strategija u vezi sa svom decom mlađom od 8 godina. Potrebno je ustavnovati sveobuhvatan pravni i institucionalni okvir za službe za rano detinjstvo, praćen sistemima informisanja i praćenja. Sveobuhvatne službe će biti usklađene sa pomoći koja se pruža roditeljima i u potpunosti će poštovati njihove odgovornosti, kao i njihove okolnosti i potrebe (kao što je predviđeno članovima 5 i 18 Konvencije; videti gornji odeljak IV). Roditelji takođe treba da budu konsultovani i uključeni u planiranje rada sveobuhvatnih službi.

23. **Standardi programa i profesionalna obuka prilagođena starosnim grupama.** Komitet naglašava da sveobuhvatna strategija za rano detinjstvo mora takođe uzeti u obzir zrelost i individualnost pojedinačne dece, posebno imajući u vidu promene razvojnih prioriteta za određene starosne grupe (na primer, bebe, decu koja puze, predškolsku decu i mlađe osnovce), i implikacije za programske standarde i kriterijume kvaliteta. Države ugovornice moraju obezbediti da se institucije i službe odgovorne za pružanje usluga u vezi sa ranim detinjstvom pridržavaju standarda kvaliteta, posebno u oblastima zdravlja i bezbednosti, i da osoblje odgovarajuće, dovoljno brojno i dobro obučeno. Obezbeđivanje službi koje odgovaraju okolnostima, uzrastu i individualnosti male dece zahteva da se celo osoblje obuči za rad sa tom starosnom grupom. Rad sa malom decom treba da bude društveno vrednovan i adekvatno plaćen, da bi se privukla visoko kvalifikovana radna snaga, muškarci kao i žene. Od suštinskog je značaja da oni imaju zdravo i ažurno teorijsko i praktično razumevanje dečijih prava i razvoja (videti takođe stav 41), da usvoje odgovarajuće prakse nege, kurikulume i pedagogije koji su usmereni na dete, i da imaju pristup specijalizovanim stručnim resursima, uključujući sistem nadzora i praćenja javnih i privatnih programa, institucija i službi.

24. **Pristup službama, naročito za one najranjivije.** Komitet poziva države ugovornice da obezbede da se svoj maloj deci, kao i onima koji su primarno odgovorni za njihovu dobrobit, garantuje dostupnost odgovarajućih i efikasnih službi, uključujući programe zdravlja, nege i obrazovanja posebno osmišljene da podstiču njihovu dobrobit. Posebnu pažnju treba posvetiti najranjivijim grupama male dece i onima koje su u opasnosti od diskriminacije (član 2). Ovo obuhvata devojčice, decu koja žive u siromaštvu, decu sa invaliditetom, decu koja pripadaju autohtonim ili manjinskim grupama, decu iz migrantskih porodica, decu siročad ili koja su

ostala bez roditeljske nege iz drugih razloga, koja žive u institucijama, koja žive sa majkama u zatvoru, decu izbeglice i azilante, zaraženu ili pogođenu virusom HIV/AIDS i decu čiji su roditelji zavisnici od alkohola ili droge (videti takođe odeljak VI).

25. **Registracija rođenja.** Sveobuhvatne službe za rano detinjstvo počinju da deluju već od rođenja deteta. Komitet konstatuje da je obezbeđivanje registracije sve dece po rođenju još uvek veliki izazov za mnoge države i regione. Ovo može negativno uticati na detetov osećaj ličnog identiteta, i deci mogu biti uskraćena prava na osnovnu zdravstvenu, obrazovnu i socijalnu zaštitu. Kao prvi korak u obezbeđivanju prava na opstanak, razvoj i pristup kvalitetnim službama za svu decu (član 6), Komitet preporučuje da države ugovornice preduzmu sve neophodne mere da kako bi obezbedile da se sva deca registruju po rođenju. To se može postići kroz univerzalan, dobro organizovan sistem registracije koji je dostupan svima i besplatan. Delotvoran sistem mora biti fleksibilan i odgovarati okolnostima porodica, na primer obezbeđivanjem mobilnih jedinica za registraciju kada je to pogodno. Komitet konstatuje da u nekim regionima postoje manji izgledi da će deca koja su bolesna ili sa invaliditetom biti registrovana, i naglašava da sva deca treba da se registruju po rođenju, bez bilo kakve diskriminacije (član 2). Komitet takođe podseća države ugovornice na značaj olakšavanja kasnije registracije rođenja i obezbeđivanja da deca koja nisu registrovana imaju jednak pristup zdravstvenoj nezi, zaštiti, obrazovanju i drugim socijalnim službama.

26. **Životni standard i socijalna sigurnost.** Mala deca imaju pravo na životni standard koji je primeren njihovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju (član 27). Komitet sa zabrinutošću konstatuje da milionima male dece nije osiguran čak ni osnovni životni standard, uprkos široko rasprostranjenom priznavanju negativnih posledica oskudice. Odrastanje u relativnom siromaštvu ugrožava dobrobit dece, uključivanje u društvo i samopoštovanje i smanjuje mogućnosti za učenje i razvoj. Odrastanje u uslovima apsolutnog siromaštva ima još ozbiljnije posledice; ono predstavlja pretnju po opstanak i zdravlje dece i podriva osnovni kvalitet života. Države ugovornice se pozivaju da sprovedu sistematske strategije za smanjenje siromaštva u ranom detinjstvu, kao i da suzbijaju njegova negativna dejstva na dobrobit dece. Treba upotrebiti sva moguća sredstva, uključujući "materijalnu pomoć i programe podrške" za decu i porodice (član 27 stav 3), kako bi se maloj deci osigurao osnovni životni standard u skladu sa njihovim pravima. Omogućavanje da deca imaju koristi od socijalne zaštite, uključujući i socijalno osiguranje, je važan element svake strategije (član 26).

27. **Obezbeđivanje zdravstvene nege.** Države ugovornice treba da obezbede da sva deca imaju pristup najvećem ostvarivom standardu zdravstvene nege i ishrane tokom njihovih ranih godina života, kako bi se smanjila smrtnost odojčadi i omogućilo deci da uživaju zdrav početak života (član 24). Ovde posebno treba istaći sledeće:

(a) Države ugovornice imaju odgovornost da obezbede pristup čistoj pijaćoj vodi, adekvatnim sanitarijama, odgovarajućoj imunizaciji, dobroj ishrani i medicinskim službama, koji su bitni za zdravlje male dece, kao i okruženje bez stresa. Pothranjenost i bolest imaju dugoročni uticaj na fizičko zdravlje i razvoj dece. Oni utiču na dečije mentalno stanje, ometaju učenje i učešće u društvu i smanjuju mogućnosti za ostvarenje njihovog potencijala. Isto važi za gojaznost i nezdrave načine života;

(b) Države ugovornice imaju odgovornost da sprovedu dečija prava na zdravlje, podsticanjem obrazovanja o zdravlju i razvoju dece, uključujući o prednostima dojenja, ishrane, higijene i sanitarnih mera.² Prioritet takođe treba dati obezbeđivanju odgovarajuće zdravstvene

nege za majke i odojčad pre i posle porođaja, radi negovanja zdravih odnosa porodica-dete, naročito između deteta i njegove ili njene majke (ili drugog primarnog staraoca) (član 24 stav 2). Mala deca su i sama sposobna da doprinesu obezbeđivanju svog ličnog zdravlja i podsticanju zdravih načina života među svojim vršnjacima, na primer učestovanjem u odgovarajućim zdravstvenim obrazovnim programima usmerenim na dete;

(c) Komitet želi da skrene pažnju država ugovornica na posebne izazove koje HIV/AIDS predstavlja za rano detinjstvo. Treba preduzeti sve potrebne mere da bi se: (i) sprečilo inficiranje roditelja i male dece, naročito delovanjem na lance prenošenja, između oca i majke, i sa majke na bebu; (ii) postavila tačna dijagnoza, odredilo delotvorno lečenje i drugi oblici podrške kako za roditelje, tako i za malu decu koja su zaražena virusom (uključujući antiretroviralne terapije); i da bi se (iii) obezbedila adekvatna alternativna nega za decu koja su izgubila roditelje ili druge primarne staraoce zbog HIV/AIDS, uključujući zdravu i zaraženu siročad. (Videti takođe Opšti komentar br. 3 (2003) o HIV/AIDS i pravima deteta.)

28. **Obrazovanje u ranom detinjstvu.** Konvencija priznaje pravo deteta na obrazovanje; osnovno obrazovanje treba da bude obavezno i besplatno za sve (član 28). Komitet priznaje i ceni činjenicu da neke države ugovornice planiraju da učine jednu godinu predškolskog obrazovanja dostupnom i besplatnom za svu decu. Komitet tumači da je važno obezbediti pravo na obrazovanje tokom ranog detinjstva odmah po rođenju, i da je ono tesno povezano sa pravom male dece na maksimalni razvoj (član 6 stav 2). Povezivanje obrazovanja sa razvojem je razrađeno u članu 29 stav 1: "Države ugovornice se slažu da obrazovanje deteta bude usmereno na: (a) razvoj detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti." Opšti komentar br. 1 o ciljevima obrazovanja objašnjava da je cilj da se dete "osposobi razvijanjem njegovih/njenih veština, sposobnosti učenja i drugih sposobnosti, ljudskog dostojanstva, samopoštovanja i samopouzdanja" i da ovo mora biti postignuto na načine koji su usredređeni na dete, prilagođeni detetu i odražavaju prava i urođeno dostojanstvo deteta (stav 2). Države ugovornice se podsećaju da se pravo dece na obrazovanje odnosi na svu decu, i da devojkama treba da omogućiti učešće u obrazovanju, bez bilo kakve diskriminacije (član 2).

29. **Roditeljske i javne odgovornosti za obrazovanje u ranom detinjstvu.** Princip da su roditelji (i drugi primarni staraoci) detetovi prvi vaspitači je dobro utemeljen i potvrđen u okviru dela Konvencije kojim se naglašava poštovanje odgovornosti roditelja (gornji odeljak IV). Od njih se očekuje da pruže odgovarajuće usmeravanje i savetovanje maloj deci u korišćenju njihovih prava, i da obezbede okruženje pouzdanih i srdačnih odnosa, zasnovanih na poštovanju i razumevanju (član 5). Komitet poziva države ugovornice da ovaj princip učine polaznom osnovom za planiranje ranog obrazovanja, u dva smisla:

(a) U obezbeđivanju odgovarajuće pomoći roditeljima u sprovođenju njihovih obaveza u podizanju dece (član 18 stav 2), države ugovornice treba da preduzmu sve potrebne mere kako bi povećale razumevanje roditelja o njihovoj ulozi u ranom obrazovanju dece, podsticale prakse podizanja dece koje su usredsređene na dete, podsticale poštovanje detetovog dostojanstva i obezbedile mogućnosti za razvijanje razumevanja, samopoštovanja i samopouzdanja;

(b) U planiranju ranog detinjstva, države ugovornice treba da u svakom trenutku teže da obezbede programe kojima se dopunjava uloga roditelja i koji se, koliko god je to moguće, osmišljavaju zajedno sa roditeljima, uključujući kroz aktivnu saradnju između

roditelja, stručnih lica i drugih u razvijanju "detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti." (član 29 stav 1 tačka a).

30. Komitet poziva države ugovornice da obezbede da sva mala deca dobiju obrazovanje u najširem smislu (kao što je izneto u gornjem stavu 28), čime se priznaje ključna uloga roditelja, šire porodice i zajednice, kao i doprinos organizovanih programa za obrazovanje u ranom detinjstvu koje utvrđuju država, zajednica ili institucije civilnog društva. Rezultati istraživanja pokazuju da kvalitetni obrazovni programi mogu pozitivno uticati na uspešan prelaz male dece u osnovnu školu, njihov napredak u obrazovanju i njihovo dugoročno društveno prilagođavanje. Mnoge zemlje i regioni sada obezbeđuju sveobuhvatno rano obrazovanje počev od četvrte godine života, koje je u nekim zemljama spojeno sa staranjem o deci za zaposlene roditelje. Priznajući da tradicionalne podele između službi "nege/zaštite" i "obrazovanja" nisu uvek u najboljem interesu dece, ponekad se koristi koncept "obrazovne nege" ("Educare") kako bi se označilo pomeranje u pravcu objedinjenih službi, i pojačalo priznavanje potrebe za koordinisanim, celovitim, multisektorskim pristupom ranom detinjstvu.

31. **Programi organizovani na nivou zajednice.** Komitet preporučuje da države ugovornice podrže programe razvoja za rano detinjstvo, uključujući predškolske programe koji se organizuju na nivou kuće i zajednice, čije su osnovne karakteristike osnaživanje i obrazovanje roditelja (i drugih staralaca). Države ugovornice treba da odigraju glavnu ulogu u obezbeđivanju zakonodavnog okvira kojim će se predvideti kvalitetne, adekvatno opremljene i finansirane službe, i obezbediti da se standardi prilagode okolnostima određenih grupa i pojedinaca i razvojnim prioritetima određenih starosnih grupa, od najranijeg uzrasta do prelaska u školu. One se podstiču da sačine visokokvalitetne, razvoju primerene i kulturno relevantne programe i da to postignu radom sa lokalnim zajednicama, a ne nametanjem standardizovanog pristupa nezi i obrazovanju u ranom detinjstvu. Komitet takođe preporučuje da Države ugovornice obrate veću pažnju, i da aktivno podržavaju pristup programima za rano detinjstvo zasnovan na pravima, uključujući inicijative u vezi sa prelaskom u osnovnu školu kojim se obezbeđuje kontinuitet i napredovanje, kako bi se izgradili detetovo samopouzdanje, veštine komunikacije i entuzijazam za učenje kroz njegovo aktivno učešće u aktivnostima planiranja.

32. **Privatni sektor kao pružalac usluga.** U vezi sa svojim preporukama usvojenim u toku dana opšte diskusije 2002. godine o "privatnom sektoru kao pružaocu usluga i njegovoj ulozi u sprovođenju prava deteta" (videti CRC/C/121, stavovi 630-653), Komitet preporučuje da države ugovornice podrže aktivnosti nevladinog sektora kao kanala za sprovođenje programa. On dalje poziva sve nedržavne pružaoce usluga (kako "profitne" tako i "neprofitne") da poštuju principe i odredbe Konvencije i, u tom pogledu, podseća države ugovornice na njihovu prevashodnu obavezu da obezbede njeno sprovođenje. Stručnim licima za rad sa decom u ranom detinjstvu - kako u državnim tako i nedržavnim sektorima - treba obezbediti temeljnu pripremu, tekuću obuku i adekvatnu naknadu. U tom kontekstu, države ugovornice su odgovorne za pružanje usluga u razvoju dece u ranom detinjstvu. Uloga civilnog društva treba da bude komplementarna sa ulogom države, a ne zamena za nju. Kada nedržavne službe igraju važnu ulogu, Komitet podseća države ugovornice da imaju obavezu da prate i regulišu kvalitet pružanja usluga kako bi obezbedile da zaštitu dečijih prava i zadovoljenje njihovih najboljih interesa.

33. **Obrazovanje o ljudskim pravima u ranom detinjstvu.** U svetlu člana 29 i svog Opšteg komentara br. 1 (2001), Komitet takođe preporučuje da države ugovornice uključe obrazovanje

o ljudskim pravima u obrazovanje u ranom detinjstvu. To obrazovanje treba da bude takvo da podstiče učešće dece, pružajući im praktične mogućnosti da koriste svoja prava i ispunjavaju obaveze na načine prilagođene njihovim interesovanjima i razvojnim mogućnostima. Obrazovanje male dece o ljudskim pravima treba da je utemeljeno u svakodnevnim pitanjima kod kuće, u centrima za staranje o deci, programima ranog obrazovanja i drugim okruženjima u zajednici sa kojima mala deca mogu da se poistovete.

34. **Pravo na odmor, slobodno vreme i igru.** Komitet konstatuje da države ugovornice i drugi ne posvećuju dovoljno pažnje sprovođenju odredaba člana 31 Konvencije, koji garantuje „pravo deteta na odmor i slobodno vreme, na učešće u igri i rekreativnim aktivnostima koje odgovaraju uzrastu deteta i na slobodno učešće u kulturnom životu i umetnosti.” Igra je jedna od najprepoznatljivijih karakteristika ranog detinjstva. Kroz igru, deca koriste i razvijaju svoje potencijale, bilo da se igraju sama ili sa drugima. Vrednost kreativne igre i učenja kroz istraživanje je široko priznata u obrazovanju u ranom detinjstvu. Pa ipak, ostvarivanje prava na odmor, slobodno vreme i igru često ometa manjak mogućnosti da se mala deca susreću, igraju i druže u okruženjima koja su usredsređena na dete, bezbedna, podržavajuća, podsticajna i bez stresa. Dečiji prostor za igru je posebno ugrožen u mnogim gradskim sredinama, gde gustina zgrada, trgovinskih centara i saobraćajnih sistema, u kombinaciji sa bukom, zagađenjem i svim drugim opasnostima, stvara opasnu sredinu za malu decu. Pravo dece na igru takođe može da bude osujećeno prekomernim kućnim poslovima (što naročito pogađa devojčice) ili kompetitivnim školstvom. U skladu sa tim, Komitet poziva države ugovornice, nevladine organizacije i privatne aktere da utvrde i uklone potencijalne prepreke za uživanje ovih prava od strane najmlađe dece, pored ostalog i kao deo strategije za smanjenje siromaštva. Prilikom planiranja za gradove i objekte za slobodno vreme i igru treba da se uzme u obzir pravo dece da izraze svoje mišljenje (čl. 12), kroz odgovarajuće konsultacije. U svim ovim aspektima, države ugovornice se podstiču da posvete veću pažnju i izdvoje adekvatna sredstva (ljudska i finansijska) za sprovođenje prava na odmor, slobodno vreme i igru.

35. **Moderne komunikacione tehnologije i rano detinjstvo.** Član 17 priznaje mogućnosti kako tradicionalnih štampanih medija, tako i modernih masovnih medija zasnovanim na informacionoj tehnologiji, da pozitivno doprinesu ostvarivanju prava dece. Rano detinjstvo je specijalizovano tržište za izdavače i proizvođače medija, koje treba podsticati da distribuiraju materijale koji su prikladni za kapacitete i interesovanja male dece, društveno i obrazovno korisni za njihovu dobrobit, i koji odražavaju nacionalne i regionalne različitosti u okolnostima u kojima deca žive, njihovu kulturu i jezik. Posebnu pažnju treba posvetiti potrebi manjinskih grupa za pristupom medijima kojima se unapređuju njihovo priznavanje i uključivanje u društvo. Član 17 tačka e takođe govori o ulozi država ugovornica u obezbeđivanju da deca budu zaštićena od neprikladnog i potencijalno štetnog materijala. Brza povećanja u raznovrsnosti i dostupnosti modernih tehnologija, uključujući medije koji se baziraju na Internetu, su poseban razlog za zabrinutost. Mala deca su posebno ugrožena ako su izložena neprikladnom ili uvredljivom materijalu. S tim u vezi, države ugovornice se pozivaju da regulišu proizvodnju i isporuku na načine kojima se štite mala deca i podržavaju roditelji i staraoci u ispunjavanju njihovih obaveza u podizanju dece (član 18).

VI MALA DECA KOJIMA JE POTREBNA POSEBNA ZAŠTITA

36. **Osetljivost male dece na rizike.** Kroz ceo ovaj Opšti komentar, Komitet konstatuje da veliki broj male dece odrasta u teškim uslovima, koji često predstavljaju povredu njihovih prava. Mala deca su posebno osetljiva na povrede koje uzrokuju nepouzdana, nedosledni

odnosi sa roditeljima i staraocima, ili odrastanje u ekstremnom siromaštvu i oskudici, ili okruženost sukobima i nasiljem, ili raseljenost iz njihovih domova usled izbeglištva, ili niz drugih nevolja koje štetno utiču na njihovu dobrobit. Mala deca su manje sposobna da razumeju ove nevolje ili da se odupru štetnim posledicama po njihovo zdravlje, ili fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj. Ona su posebno ugrožena kada roditelji ili drugi staraoci nisu u mogućnosti da pruže adekvatnu zaštitu, bilo zbog bolesti, smrti ili usled raspada porodica ili zajednica. Kakve god bile teške okolnosti, mala deca zahtevaju posebnu uviđavnost zbog brzih razvojnih promena koje doživljavaju; ona su podložnija bolestima, traumama i poremećenom razvoju, relativno su nemoćna da izbegnu ili se odupru teškoćama i zavise od drugih da im pruže zaštitu i unapređuju njihove najbolje interese. U narednim pasusima, Komitet skreće pažnju država ugovornica na najteže okolnosti pomenute u Konvenciji, koje imaju jasne implikacije na prava u ranom detinjstvu. Ovaj spisak nije konačan i deca mogu u svakom slučaju biti izložena višestrukim rizicima. Uopšteno govoreći, cilj država ugovornica treba da bude da obezbede da svako dete, u svim okolnostima, dobije adekvatnu zaštitu u ostvarenju svojih prava:

(a) *Zlostavljanje i zanemarivanje (član 19)*. Mala deca su česte žrtve zanemarivanja, maltretiranja i zlostavljanja, uključujući fizičko i mentalno nasilje. Zlostavljanje se veoma često događa u porodici, što može da bude naročito razorno. Mala deca su najmanje sposobna da izbegnu ili se odupru, najmanje sposobna da shvate šta se događa i da zatraže zaštitu od drugih. Postoje jasni dokazi da trauma kao posledica zanemarivanja i zlostavljanja negativno utiče na razvoj, uključujući, za onu najmlađu decu, merljive efekte na procese sazrevanja mozga. Imajući u vidu uticaj zlostavljanja i zanemarivanja u ranom detinjstvu i dokaze o njihovim dugoročnim posledicama, države ugovornice treba da preduzmu sve potrebne mere da zaštite ugroženu malu decu i da ponude zaštitu žrtvama zlostavljanja, preduzimajući pozitivne korake u cilju njihovog oporavka od traume, izbegavajući pritom stigmatizaciju zbog povreda koje su pretrpeli;

(b) *Deca bez porodica (članovi 20 i 21)*. Dečija prava na razvoj su ozbiljno ugrožena kada postanu siročad, napuštena ili lišena porodične nege ili kada trpe dugoročne prekide odnosa ili razdvajanje (npr. zbog prirodnih katastrofa ili drugih vanrednih situacija, epidemija kao što je HIV/AIDS, boravka roditelja u zatvoru, oružanih sukoba, ratova i prinudne migracije). Ove nevolje će imati drugačiji uticaj na decu u zavisnosti od njihove lične otpornosti, uzrasta i okolnosti, kao i dostupnosti širih izvora podrške i alternativne nege. Istraživanja ukazuju da je malo verovatno da će nekvalitetna institucionalna zaštita podsticati zdrav fizički i psihički razvoj, i da ona može imati ozbiljne negativne posledice po dugoročno društveno prilagođavanje, posebno za decu do 3 godine, ali i do 5 godina starosti. U meri u kojoj je potrebna alternativna nega, veća verovatnoća je da će rani smeštaj u porodicu ili sredinu sličnu porodici dovesti do pozitivnih ishoda za malu decu. Države ugovornice se podstiču da ulažu i podržavaju oblike alternativne nege koji mogu da obezbede sigurnost, kontinuitet nege i pažnje i mogućnost da mala deca zasnivaju dugoročna vezivanja na osnovu uzajamnog poverenja i poštovanja, na primer kroz hraniteljstvo, usvajanje i podršku za članove širih porodica. Kada je predviđeno usvajanje, "najbolji interesi deteta će biti glavna briga" (član 21), a ne samo "prevashodna briga" (član 3), sistematski imajući u vidu i poštujući sva relevantna prava deteta i obaveze država ugovornica utvrđene na drugim mestima u Konvenciji i pomenute u ovom Opštem komentaru;

(c) *Izbeglice (član 22)*. Mala deca koja su izbeglice imaju najviše izgleda da budu dezorijentisana, pošto su izgubila mnogo toga što im je poznato u svakodnevnom okruženju i

odnosima. Ona i njihovi roditelji imaju pravo na ravnopravan pristup zdravstvenoj nezi, obrazovanju i drugim službama. Deca koja su bez pratnje ili odvojena od svojih porodica su posebno izložena riziku. Komitet nudi detaljne smernice o nezi i zaštiti ove dece u Opštem komentaru br. 6 (2005) o postupanju sa nepraćenom i razdvojenom decom van njihove zemlje porekla;

(d) *Deca sa invaliditetom (član 23)*. Rano detinjstvo je period u kome se invaliditeti obično otkrivaju i u kome se prepoznaje njihov uticaj na dobrobit i razvoj dece. Mala deca nikada ne treba da se institucionalizuju samo po osnovu invaliditeta. Prioritet je da se obezbedi da ona imaju jednake mogućnosti da u punoj meri učestvuju u obrazovanju i životu zajednice, uključujući uklanjanjem prepreka koje ometaju ostvarivanje njihovih prava. Mala deca sa invaliditetom imaju pravo na odgovarajuću stručnu pomoć, uključujući podršku za njihove roditelje (ili druge staraoce). Sa invalidnom decom u svakom trenutku treba postupati sa dostojanstvom i na načine koji podstiču njihovo oslanjanje na sopstvene snage. (Videti takođe preporuke sa Dana opšte diskusije Komiteta iz 1997. godine o "pravima dece sa invaliditetom", sadržane u dokumentu CRC/C/66);

(e) *Štetan rad (čl. 32)*. U nekim zemljama i regionima, deca se socijalizuju da rade od ranog uzrasta, uključujući u aktivnostima koje su potencijalno opasne, eksploatišuće i štetne po njihovo zdravlje, obrazovanje i izglede za budućnost. Na primer, mala deca se mogu uvesti u rad u domaćinstvu ili poljoprivredi, ili da pomažu roditeljima ili braći i sestrama uključenim u opasne aktivnosti. Čak i veoma mala deca mogu biti ugrožena ekonomskom eksploatacijom, kao kada se koriste ili iznajmljuju za prosjačenje. Eksploatacija male dece u industriji zabave, uključujući televiziju, film, reklamiranje i druge moderne medije, je takođe razlog za zabrinutost. Države ugovornice imaju posebne odgovornosti u vezi sa ekstremnim oblicima opasnog dečijeg rada, utvrđenim u Konvenciji o najtežim oblicima dečijeg rada iz 1999. godine (br. 182), koju je usvojila Međunarodna organizacija rada;

(f) *Zloupotreba narkotika i psihotropnih supstanci (član 33)*. Dok je malo verovatno da će veoma mala deca zloupotrebjavati supstance, njima može biti potrebna specijalistička zdravstvena nega ako su ih rodile majke koje su zavisne od alkohola ili droge, i zaštita ako su članovi porodice narkomani ili alkoholičari, a ona su izloženi riziku od droge. Ona takođe mogu trpeti negativne posledice zloupotrebe alkohola ili droge na životni standard porodice i kvalitet nege, kao i da budu izložena riziku ranog ulaska u zloupotrebu narkotika;

(g) *Seksualno zlostavljanje i iskorišćavanje (član 34)*. Mala deca, posebno devojčice, su ugrožene ranim seksualnim zlostavljanjem i iskorišćavanjem unutar i izvan porodice. Mala deca u teškim okolnostima su posebno izložena riziku, na primer ženska deca zaposlena kao radnici u domaćinstvu. Mala deca takođe mogu da budu žrtve proizvođača pornografije; ova oblast je regulisana Opcionim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, iz 2002. godine;

(h) *Prodaja, trgovina i otmica dece (član 35)*. Komitet često izražava zabrinutost zbog dokaza o prodaji i trgovini napuštenom i odvojenom decom u razne svrhe. Što se tiče najmlađe starosne grupe, to može biti radi usvojenja, posebno, ali ne isključivo, od strane stranaca. Uz Opcioni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, Haška konvencija o zaštiti dece i saradnji u pogledu međudržavnog usvajanja deteta iz 1993. godine pruža okvir i mehanizam za sprečavanje zlostavljanja u ovoj oblasti, i Komitet stoga uvek dosledno poziva sve države ugovornice koje poznaju i/ili dozvoljavaju usvajanje da ratifikuju ili pristupe ovoj

Konvenciji. Univerzalna registracija rođenja, uz međunarodnu saradnju, može da pomogne da se suzbije ova povreda prava.

(i) *Devijantno ponašanje i kršenje zakona (čl. 40)*. Mala deca (definisana kao mlađa od 8 godina; videti stav 4) ni pod kojim uslovima ne bi trebalo da podležu krivičnoj odgovornosti. Maloj deci koja se ne ponašaju na društveno prihvatljiv način ili su u sukobu sa zakonom, potrebno je pružiti saosećajnu pomoć i razumevanje, u cilju povećanja njihovih sposobnosti samokontrole, društvene empatije i rešavanja sukoba. Države ugovornice treba da obezbede da se roditeljima i staraocima pruži adekvatna podrška i obuka kako bi ispunjavali svoje obaveze (član 18) i da mala deca imaju pristup kvalitetnom obrazovanju i nezi u ranom detinjstvu i, kada je to potrebno, stručnom usmeravanju ili terapijama.

37. U svim ovim okolnostima, kao i u slučaju svih drugih oblika eksploatacije (član 36), Komitet poziva države ugovornice da ove posebne situacije u kojima se mala deca mogu naći ugrade u svoje zakonodavstvo, programe i intervencije koji su namenjeni unapređivanju fizičkog i psihološkog oporavka i socijalne reintegracije u okruženju koje podstiče dostojanstvo i samopoštovanje (član 39).

VII IZGRADNJA KAPACITETA ZA RANO DETINJSTVO

38. **Izdvajanje sredstava za rano detinjstvo.** U cilju obezbeđenja punog ostvarivanja dečjih prava u toku ove ključne faze njihovih života, a imajući u vidu uticaj iskustava u ranom detinjstvu na njihovu budućnost, države ugovornice se pozivaju da usvoje sveobuhvatne, strateške i vremenski ograničene planove za rano detinjstvo, zasnovane na pravima. Ovo zahteva veće raspoređivanje ljudskih resursa i izdvajanje finansijskih sredstava za službe i programe za rano detinjstvo (član 4). Komitet je svestan da države ugovornice kreću sa veoma različitih polaznih osnova pri realizaciji prava dece u ranom detinjstvu, u smislu postojećih infrastruktura, službi i stručnog usavršavanja, kao i nivoa sredstava potencijalno raspoloživih za izdvajanje za rano detinjstvo. Komitet je takođe svestan da države ugovornice mogu biti suočene sa suprotstavljenim prioritetima u ostvarivanju prava dece tokom celog detinjstva, na primer kada univerzalne zdravstvene službe i osnovno obrazovanje još uvek nisu ostvareni. Ipak, važno je da postoji dovoljno javnih ulaganja u službe, infrastrukturu i opšta sredstva posebno namenjena ranom detinjstvu, iz mnogo razloga navedenih u ovom Opštem komentaru. U vezi sa ovim, države ugovornice se podstiču da razviju čvrsta i ravnopravna partnerstva između vlade, javnih službi, nevladinih organizacija, privatnog sektora i porodica, kojima će se finansirati sveobuhvatne službe, kao podrška za ostvarivanje prava male dece. Konačno, Komitet naglašava da, u slučaju kada su službe decentralizovane, to ne treba da bude na štetu male dece.

39. **Prikupljanje i upravljanje podacima.** Komitet ponovo ističe značaj sveobuhvatnih i ažurnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka o svim aspektima ranog detinjstva za formulisanje, praćenje i ocenu ostvarenog napretka, kao i za procenu uticaja usvojenih programa. Komitet je svestan da mnogim državama ugovornicama nedostaju adekvatni nacionalni sistemi prikupljanja podataka o ranom detinjstvu za mnoge oblasti obuhvaćene Konvencijom, a naročito da posebne i razložene informacije o deci u ranim godinama života nisu lako dostupne. Komitet poziva sve države ugovornice da razviju sistem prikupljanja podataka i indikatora u skladu sa Konvencijom, a koji će biti razloženi po polu, godinama starosti, porodičnoj strukturi, stanovanju u gradu ili na selu, i drugim relevantnim okolnostima.

Ovaj sistem treba da obuhvati svu decu do 18 godina starosti, sa posebnim naglaskom na rano detinjstvo, i posebno na decu koja pripadaju ranjivim grupama.

40. **Izgradnja kapaciteta za istraživanja o ranom detinjstvu.** Komitet je ranije u ovom Opštem komentaru ukazao da postoje opsežna istraživanja o aspektima dečijeg zdravlja, razvoja i kognitivnog, društvenog i kulturnog razvoja, o uticaju pozitivnih i negativnih faktora na njihovu dobrobit, kao i o potencijalnom uticaju nege u ranom detinjstvu i obrazovnih programa. Takođe, istraživanja o ranom detinjstvu se sve više sprovode iz perspektive ljudskih prava, naročito o načinima na koje se mogu poštovati dečija prava na učešće, uključujući kroz njihovo učešće u procesu istraživanja. Teorija i dokazi istraživanja o ranom detinjstvu imaju mnogo toga da ponude u razvoju politika i praksi, kao i u praćenju i oceni inicijativa i obrazovanju i obuci svih lica koja su odgovorna za dobrobit male dece. Komitet takođe skreće pažnju na ograničenja ovakvih istraživanja, koja se pretežno usredsređuju na rano detinjstvo u ograničenom nizu konteksta i regiona u svetu. Kao deo planiranja za rano detinjstvo, Komitet podstiče države ugovornice da razviju nacionalne i lokalne kapacitete za istraživanja o ranom detinjstvu, naročito sa tačke gledišta prava deteta.

41. **Obuka o pravima u ranom detinjstvu.** Znanje i stručnost o ranom detinjstvu nisu statični, već se menjaju tokom vremena. Ovo je posledica uticaja koji društveni trendovi imaju na živote male dece, njihove roditelje i druge staraoce, promenljive politike i prioriteta za njihovu negu i obrazovanje, inovacije u nezi dece, kurikuluma i pedagogiji, kao i pojave novih istraživanja. Ostvarivanje dečijih prava u ranom detinjstvu postavlja izazove za sve koji su odgovorni za decu, kao i za samu decu dok stiču razumevanje svoje uloge u svojim porodicama, školama i zajednicama. Države ugovornice se podstiču da preduzmu sistematske obuke o dečijim pravima za decu i njihove roditelje, kao i za stručno osoblje koje radi za decu i sa decom, posebno parlamentarce, sudije, sudije za prekršaje, advokate, policajce, državne službenike, osoblje u institucijama i mestima za zadržavanje dece, nastavnike, zdravstveno osoblje, socijalne radnike i lokalne lidere. Komitet takođe poziva države ugovornice da sprovedu kampanje za podizanje svesti široke javnosti o ovim pitanjima.

42. **Međunarodna pomoć.** Priznajući da ograničenja sredstava pogađaju mnoge države ugovornice koje nastoje da sprovedu sveobuhvatne odredbe ovog Opšteg komentara, Komitet preporučuje da donatorske institucije, uključujući Svetsku banku, druga tela Ujedinjenih Nacija i bilateralni donatori, podrže programe razvoja u ranom detinjstvu finansijski i tehnički, i da to bude jedan od njihovih glavnih ciljeva u pružanju pomoći održivom razvoju u zemljama koje primaju međunarodnu pomoć. Delotvorna međunarodna saradnja takođe može da ojača izgradnju kapaciteta za rano detinjstvo, u smislu razvijanja programa, strategija, istraživanja i stručnog usavršavanja.

43. **Gledajući napred.** Komitet poziva sve države ugovornice, međuvladine organizacije, nevladine organizacije, akademike, profesionalne grupe i građanske zajednice da nastave da se zalažu za uspostavljanje nezavisnih institucija za dečija prava i da neguju kontinuirane dijaloge na visokom političkom nivou, kao i da preduzimaju istraživanja o ključnom značaju kvaliteta ranog detinjstva, uključujući dijaloge na međunarodnom, nacionalom, regionalnom i lokalnom nivou.

Napomene

¹ Videti G. Lansdown, *Razvojne mogućnosti deteta* (Firenca: UNICEF *Innocenti* istraživački centar, 2005)

² Videti Globalnu strategiju za ishranu odojčadi i male dece, Svetska zdravstvena organizacija, 2003.
